

İSLAM ŞİİRİNDE BİLİNÇ VE İMAN: ALİ GEYLANÎ'NİN TEVHİD MANZUMESİ
REFLECTION OF CONSCIOUSNESS AND FAITH IN ALLAH IN ISLAMIC POETRY: ALI GEYLANI'S
EULOGY OF TAWHID

Mehmet ÜNAL*
Nurettin ÇALIŞKAN**

Öz

Tevhid akidesi İslam edebiyatını besleyen en temel kaynaktır. Allah'ın varlığı, tek ve eşsizliği, ezeli ve ebediliği, kudret ve azametini aksettiren sıfatları, fiilleri ve kainattaki en mükemmel varlık olan insanın O'nun tecellileri karşısında acz ve noksanlığı tevhidin temel rükünleridir. Klasik ve modern İslam edebiyatında kelamî ve tasavvufî iki ana eksen üzerinde işlenen tevhit üzerine hemen her şairin şiiri vardır. Eğer mensur bir dibece yoksa divanlar tevhit manzumesi ile başlar. Şair, iki ilimden ihtiyaç duyduğu hususları iktibas, telmih, hüsn-i ibtida gibi sanatlarla nazmına aktarır.

Bu çalışmada 16. yüzyıl Fars şairlerinden Ali Geylanî (Gilânî)'nin Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Koleksiyonunun 12830 numara ile demirbaşaya kayıtlı olan "Kitâb-ı Lü'lü'ül-Mecnûn ve Leyli vü Mecnûn" adlı eserin (6a-11a) varakları arasındaki "Fî Na't-ı Nebî" başlığıyla verilen manzumenin Tevhid kısmında şairin nasıl bir kelamî ve tasavvufî tevhit tasavvuru ortaya koyduğu araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tevhid, Ali Geylanî, Fars Edebiyatı, Kelam, Tasavvuf.

Abstract

Tawhid, as the most important tenet of Islam with an uncompromising belief in the unity of God, is the fundamental source from which the Islamic literature derives its spirit. Tawhid's holds the belief in Allah's existence, His oneness, indivisibility, unique and his being sovereign over all what is created. A mumin/believer also believes in his attributives, acts and individuals' helplessness and incompetence before His omnipotence. Almost every poet during the classical age of Islamic literature created verses in tawhid, which has been generally approached on two main axes, one in reference to Kelam and the other Tasavvuf. If there is no prosaic prolog in poetry book in any form, its prolog has become with a poem called Tawhid. The poet has created his verse applying to literary arts such as the art of best beginning, quotation or referencing and so on.

In this article a masnawi by Ali Geylanî a sixteenth century Persian poet with the title "Fî Na't-ı Nebî" has been studied regarding its content from the perspective of the views of the Kalam and Tasavvuf.

Keywords: Tawhid, Ali Geylanî, Persian Literature, Kelam, Sufism.

GİRİŞ

Kelime-i Şehâdet kavramında billurlaşan tevhid, kişiyi Müslüman kılan en önemli şart olarak va'z edilmiştir. Allah'ın var ve bir olduğunu, eşi ve benzeri olmadığını kalb ile tasdik ve dil ile ikrar manasını taşır. Bütün peygamberlerin ve dinlerin davasının ortak paydası, insanları Allah'ın varlığına, birliğine ve eşsizliğine iman etmelerini tebliğ etmek olmuştur. Zıddı, inanç ve amelde onun zat, sıfat ve fiillerini yaratılmış olanlara izafe etmek manasındaki şirkidir. "İyi bilin ki, halis din yalnız Allah'ındır. Onu bırakıp da başka dostlar edinenler, "Biz onlara sadece, bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz" diyorlar. Şüphesiz Allah ayrılığa düştükleri şeyler konusunda aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah yalancı ve nankör olanları doğru yola iletmez." (Kur'an-ı Kerim, 39: 3) ayet-i kerimesi öncelikle insanın içinde doğduğu toplumun adet ve geleneklerine sorgulamadan tabi oluverdiği sosyolojik gerçeği açıklamakta; yaratıcıya ortak koşma, onun rububiyetini yaratılmışa atfetme eylemi olan şirkin nasıl fark ettirmeden birey ve toplumun davranış kodlarına siniverdiğini belîğ biçimde ifade etmektedir. "Biz o emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik de onlar onu yüklenmekten çekindiler; ondan korktular da onu insan yükledi. O gerçekten çok zalim ve çok cahildir" (Kur'an-ı Kerim, 33: 72). İnsanun hangi emaneti yüklenmeye yanaştığı sorusunda murad-ı ilahinin kendisine bahşedilen akıl yoluyla iman ve küfür arasında tercih yapma kabiliyeti olduğu düşünülebilir. Faruki, göklerin ve yerlerin idrak edemediği "emanet" in faile hürriyet veren ilahi irade yani zorunlu ahlak yasası olduğunu söyler. Tabiat, Allah'ın koyduğu kanunu, sünnettullahı ihlal edemez. Ama insan Allah'ın varlığını ve tevhidin hakikatini araştırma, taklit değil tahkik ile idrak edip inanma konusunda kendisini sorumlu kılmakta tercih hürriyetine haizdir (Faruki, 1998, 123).

* Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fak. Türk-İslam Edebiyatı, el-mek: mehmet.unal@usak.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, el-mek: ncaliskan@mehmetakif.edu.tr

Allah'ın, gerçek (el-Hakk) ve Tek (Ahad) olduğuna inanma yolunu araştırarak seyreden bireye, Allah hakkındaki bilgi yani marifetullah tevhidin hakikatine ulaşmanın mümkün olduğunu bildirir. İnkara dönüşmesinden önceki durakta şüphenin *burhan* için bir teşvik unsuru olduğunu kabul etmekle birlikte, şüpheciliği mesleğe dönüştüren birey hakikati sonuna kadar araştırmada sabır ve sebat gösteremez ve böylece hakikate ulaşma gayesinde muvaffak olamaz. Böyle bir şüphecilik, şirk gibi tevhide muhalif bir zihin eylemi olur.

Tevhid, Müslüman bireyin eylemlerinin zihnî ve amelî temelini oluşturur ve ona davranışlarının ilkelerini belirleme gücü ve imkânı verir. İstilahta "*Allah'ın zât ve sıfatlarını, nübüvvet ve risalete ait meseleleri, mebde ve me'âd kaydıyla mükevvenâtın ahvalini İslami ölçü ve esaslara göre ele alan*" kelam ilminin (Saraç, 1996, 116) merkezini tevhid teşkil eder. Müslüman toplumların irfan geleneğinin omurgasını tevhid akidesi oluşturur. Muhtevası vahiy ve hadislere dayanmakla birlikte, spekülâtif bir kavram olması itibarıyla felsefe ve tasavvufu sıkı bir irtibat halindedir. Mimariden musiki ve edebiyata, fiziki ve sözlü bütün kültür varlık ve mirasının özünde; onların göze kulağa bütün duyulara aksinde Allah'ı birlemenin soyut ve somut tezahürleri bulunur. Müslüman bireyin tefekkür dünyası ve kulluk halinin inşası; başka bir deyişle verili/vehbi ve ilim tahsili ile kazanılmış vahdet bilgisinin bilince doğru seyrinde yine tevhid düşüncesi kullanılır.

İnsan varlık olarak Kur'an-ı Kerim'deki vahyin ve tabiattaki sünnetullah'ın doğrudan muhatabıdır. Allah'ın zat, sıfat ve fiillerine dair bilgiye akıl ve sezgi yoluyla ulaşacak bir fitrat kendisine bahşedilmiştir/verilidir.

*Bir kitâbullâh-i a'zamdır serâser kâinât
Hangi harfîn yoklasan ma'nâsı Allâh çıkar.*

beytindeki "yoklamak" eyleminin muhtevasında, tevhidin akıl ve idrak yoluyla bireyin kainattaki nizam içinde mümkün olandan *vacib* olana ulaşma çabası vardır. Bu manada tevhid, Allah'ın var ve tek olduğu hakikatini akıl sahibi herkesin idrak etme kabiliyeti olduğunu tespit etmek demektir. Tahkike giden seyrinde şüphecilik burhan ile sonuçlanırsa tevhid; muktedir olunduğu halde tevhid hakikatine vasıl ve vakıf olma eyleminde azim ve sebat eksikliği ile eylem/çabadan vaz geçilir ve inkara çıkarsa küfür olacaktır (Faruki, 1998, 124).

1. Tevhid'in Asli Unsurları

Vahiy dili ile tevhide dair Ku'rân-ı Kerim'de bizzat ifade edilen çok sayıda ayet veya ayet bölümü, inandım/âmentü demenin nasıl bir tevhid anlayışını zorunlu kıldığını izah eder. Zariyat Suresi'nin "*Ben cinleri ve insanları ancak beni kulluk etsinler diye yarattım*" mealindeki elli altıncı ayetinin "kulluk etsinler" kelimesinin Hasan el-Basrî, Mücahid b. Cebr ve İbn Cüreyc gibi bazı müfessirlerce "tanısınlar" şeklindeki anlaşılması gerektiği söylenmiştir (Karagöz, 2017, 38-40). Kişi önce yaratıcıyı ve onun eserlerini tanır (marifet), iman eder ve yaratılmış kul olarak konulan ilahi ölçüler çerçevesinde niyetini tayin ve amel/eylemlerini ifa eder (ibadet).

Tanımak yani ikrar etmek, şüphenin izalesi ile inkârdan sarf-ı nazar etmek ve mutmain olmak demektir. İtminan ise tevhidin kalben ikrarı ile mü'min aklın ruhun sekinetine tabi olması halidir. İtminana ulaşmış ruh "*Ferd-i Mutlak'ın yani Vâhid'in nûrunda mestur*" olduğunun bilincindedir ve tevhidin tafsilatını oluşturan zati ve fiili sıfatları varlık aleminde müşahede eder. Mü'min tevhid bilincinin inşa seyrinde bir yandan vücut, kıdem, bekâ, vahdâniyet, muhâlefetün li'-l havadis ve kıyam binefsihî'den oluşan Selbî sıfatları yani Allah'ın vacibu'l-vücûd oluşunu sezgi/müşahede yoluyla idrak eder. Diğer yandan ise, hayat, ilim, semi, basar, irade, kudret, kelam ve tekvin'den oluşan sübûtî sıfatların Allâh'ın Kurân'da vahyettiği ayetler hem de bu ayetlerin kevnî alemdeki tecellilerini idrak etmeye çalışır. Özellikle bir ve tek oluşuna delalet eden muhâlefetün li'-l havadis sıfatının bu noktada hassas bir idrak seyri bulunur. Nesnelere/şeylere aleminde gösteren, gösterilen ve gösterge üçlemesinden biri eksikse zihin o şey hakkında reel bir bilgi sahibi olamaz. Zihnimizde bir imge/kalıp vardır ve her yeni görüntüyü ona nispet eder; farklılık ve benzerlikleri idrak etmeye çalışırız. Ne var ki Allahu Teâlâ'nın varlığının tek ve eşsiz oluşunun keyfiyetini idrakte bizim sınırlı muhayyilemiz işlevsiz kalır. Ziya Paşa'nın Terkib-i Bendinin dördüncü bendindeki

*İdrâk-i meâli bu küçük akla gerekmez
Zîrâ bu terâzî o kadar sıkleti çekmez*

mısraları O'nun uluhiyyeti karşısında beşer acziyetinin veciz bir ifadesidir.

2. Kelam ve Tasavvufda Tevhidin Tasavvuru

İsbat-ı vacib yani Allahu Teâlâ'nın var olduğu mevzusunda kelim ilmi akli yöntemleri kullanır. Bunlar; ontolojik deliller ile hudûs ve imkândan oluşan kozmolojik delillerdir. Kur'ân-ı Kerim'de İbrahim Peygamber'in yaratıcı ilahı arayışını anlatan ayetlerde temellendirilen Hudûs deliline göre¹ insanın müşahade ve zihninde tasavvur ettiği her husus hâdistir, sonradan peyda olmuştur ve sonludur. Gerçek sonsuz varlık ise "kendinden ve zorunlu" olan Allah'dır. Bu dahi Nâbî'nin;

Der-i ilminde müsta'mel-sülhan mahiyet-i âlem

Reh-i fazlında pâşîde-güher hâsiyyet-i eşyâ

beytinde ifade edildiği gibi, kainatta var olan her şeyin esası Allâh'ın ilmi içinde önceden söylenmiş söz; eşyanın bütün nitelikleri ve özellikleri ise onun ihsan yolunda saçılmış incilerdir. Hz. Ali de "Tanrı zihinlerde tasavvur edilen her şeyden başkadır." sözü ile Allahu Teâlâ'nın cisim, cismaniyet, cevher ve ârazdan münezzehe olduğunu belirtmiştir (Gökâl, 2006, 64-65).

Tasavvuftaki tevhid yaklaşımı ise marifetullahın özüne ve sıfatların tecellilerine salikin seyr-i süluku içerisinde ayne'l-yakîn yoluyla vakıf olmasını gerektirir. Tarlan; salikin bu çabasında tevhid-i hakkî, tevhid-i zatî, tevhid-i sıfatî, tevhid-i ef' alî olmak üzere tevhid'in dört aşamasını kavramak gerektiğini vurgular: "Tevhid-i hakkî, Tevhid mertebelerinin en sonudur; buna ermek Tanrının hakikatine irişmek demek olduğundan insanlar bu dereceye varamazlar. Tevhid-i zatî, Tanrı salike zatı ile tecelli ederse salik tevhid-i zatiye erer. Bütün yaratılmışları yok bilir. Tanrının zatı ile birleşir. Kainatta tasarruf sahibi artık kendisidir. Aradan fark kalkmıştır. Cem'iyet âleminde dir. İnsan-ı kamildir, kutubdur. İnsanîyyetin yükselebileceği son had budur. Tevhid-i sıfatî, Tanrı kuluna sıfatı ile tecelli ederse o kul Tevhid-i sıfatîye mazhar olur. Kainatta tecelli eden sıfatı ancak Tanrıya isnad eder. Sıfat, ef'alın mücerred kategorileridir. Kainatta her şey bir sıfat kategorisine girer. Salik bunları birleyip ezeli ve ebedi kudretin tecellisi olarak görecektir. Tevhid-i ef'alî, Kul, bütün işlerde Tanrı kudretinin galib olduğunu görecektir. İşler çoktur; yapan birdir. Ondan başkasında fil kudreti yoktur. Bu mazhariyyet salike Tanrının ef'aliyle tecellisi neticesinde meydana gelir. Bu üç tevhidin hakikatine irişmek için tevhid'i ef'aliden başlamak, yani Tanrı'nın güzel, ahenkdar san'atini görüp tedkik etmek lazımdır. Sonra sıra ile sıfatî ve zatî tevhidlere irişir. Hakkî Tevhid ancak Tanrıya mahsustur" (Tarlan, 1936, 23). Görüldüğü gibi tasavvufta kelamın isbata dayalı aşkın tevhid anlayışına karşı, mü'minin kalbine sığın zuhura dayalı bir Allah'a iman telakkisi söz konusudur. Bu anlayışın tezahürü sufide korku ile boyun eğilen bir Allah tasavvurundan çok muhabbete dayalı bir Allah idraki olmuştur.

3. Bilincin ve İmanın Şiire Yansıması: Tevhid Manzumeleri

İmana müteallik meselelerin izahı için bütün olarak Kelâm ilmi ve özellikle Tevhid bahsi, aklın zihinde çok kesif bir idrak mesaisi yapmasını zorunlu kılar. Kuvvetli bir dini ilimler ve felsefe tahsilinden güç alan tefekkür ile tevhidin kavranmasında insan zihni düşünce derinliği kazanır. İsbât-ı vacib gibi zorlu bir ontolojik meselenin idraki noktasında keşfi açılır ve meleke kazanır. Kur'ân-ı Kerim'de İbrahim Peygamber'in tanrı'yı idrak ediş seyrinin anlatıldığı ayetler, mahiyet ve keyfiyet üzerine böyle bir akletme cehdinin insanoğlunun var oluşundan beri devam ettiğini belığ biçimde oraya koyar. Ne var ki aklın böylesine öne çıkarılması, sezgi ve his gibi kalbin hassalarını ikinci planda bırakabilir. Gökâl, derin bir dini ve felsefi birikimi olan Osmanlı şairlerinin tevhid manzumelerinde çok zengin bir tefekkür cehdi ile birlikte ciddi bir tahassüs sergilediklerini; rasyonalist/akli delilleri nazımda işlemekle birlikte akıl ve kalb ikiliğinde kalbden yana tercihte bulduklarını söyler.

Gerek mi vahdete hucet dahi çü dolmuşdur

Kamu zemîn ü zamân lâilâhe illâllah" (Ahmedî)

ve

¹ 74. Bir zaman İbrahim, atası Âzer'e: "Sen putları ilâh mı ediniyorsun? Doğrusu ben, seni ve halkını apaçık bir sapıklık içinde görüyorum." demişti. [bk. 9/114] 75. Böylece 'kesin bilgi ve imana' erenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu (muhteşem varlıklarını ve sırlarını akıl ve kalp gözüyle) gösteriyorduk. [krş. 21/51] 76. (İbrahim) gecenin karanlığı üzerine çökünce bir yıldız gördü. (Babasının ve kavminin putlara, yıldızlara, aya ve güneşe tapmaları sebebiyle: "İddianıza göre, demek ki) Rabbim bu ha!" dedi. Yıldız batınca: "Ben, batıp kaybolanları (ilâh olarak) sevmem." dedi. 77. Doğmakta olan ayı görünce: "(Öyleyse) Rabbim bu ha!" dedi. O da batınca: "(Bunu da beğenmeyip kendisinin tasarladığı ve ulaşmak istediği yüce varlığı kastederek) Rabbim beni doğru yola erdirmeseydi, andolsun ki (şimdi) ben de doğru yoldan sapan topluluklardan biri olurum." dedi. 78. Nihayet güneşi doğarken görünce: "(Demek) Rabbim bu ha! Bu daha büyüktür." dedi. (Çünkü o Rabbin büyük olduğunu düşünüyordu.) (O da) batınca dedi ki: "Ey kavmim! (Bu varlıklar fânidir), muhakkak ki ben (Allah'a) eş tanıdığımız şeylerden uzağım." [10] 79. "Doğrusu ben, yüzümü Hanif (Allah'ı birleyici) olarak, tamamen gökleri ve yeri yaratan (Allah'a) çevirdim. Ben (dinde Allah'tan başka otoriteler tanıyan) müşriklerden değilim." 80. Halkı onunla (delil getirerek) tartışmaya kalkıştı. (İbrahim) dedi ki: "Beni doğru yola iletmişken Allah hakkında siz benimle hâlâ tartışıyor musunuz? Rabbimin (hakkımda) bir şey (bir felaket) dilemesi dışında ben, O'na eş tanıdığımız şeylerden korkmam. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ düşünüp öğüt almıyor musunuz?" 81. Siz, (hakkında) hiçbir delil indirmede (put ve diğer) şeyleri, Allah'a eş tanıtmaktan korkmazken, ben nasıl sizin (O'na) eş tanıdığımız/O'nunla denk hâle getirdiğiniz şeylerden korkarım! Şimdi biliyorsanız (söyleyin: Allah'ı birleyenler, O'na eş tanıyan) iki gruptan hangisi (korkudan) emin olmaya daha lâyıktır? (<http://feyzulfurkan.com/sureler/enam-suresi/> Erişim Tarihi: 23.11.2018)

*Ne bilsin hâdis olanlar kadîmi;
O bâğa varamaz aklın nesîmi (Taşlıcalı Yahya)*

beyitleri ile tevhid manzumeleride kelâm âlimlerince ortaya koyulan yoktan yaratma ve diğer meselelerde önce akli delilleri serdetmekle birlikte ağırlığı yaratmak fiilinden ziyade tasavvuftaki zuhur yani ortaya çıkmak düşüncesine verdiklerini ifade eder (Gökalp, 2006, 51). Bu noktada “Allah öyle zâhirdir ki zuhûrunun şiddetinden dolayı gâibtir.” sözünün idrakinin kalben düşünmede daha kuvvetli olduğu aşikârdır. Öztürk, tasavvufi tevhid yorumunun İslam’ın toplum içinde birey için vazettiği ahlaki davranışa yansması ile daha diğergam bir Müslüman insan zihniyeti oluştuğunu ifade eder. Ne var ki, halihazırda aynı dine, hatta aynı mezhebe mensup olan Müslümanların, sırf meşrep ve arızı görüş farklılıklarından dolayı yekdiğerine galiz şekilde küfretmeyi çok sıradan görecektense kadar nobranlaştığını düşünen Öztürk, sebep olarak şu açıklamayı getirir: “*Bunun temel sebebi, bir değerlendirmeye göre “tek Allah’ın vechi” çerçevesinde Muhyiddîn İbnü’l-Arabî, Mevlâna Celâleddîn Rûmî gibi mutasavvıflarca geliştirilen sıcak, yumuşak ve pozitif dil yerine, daha ziyade kelimeler ulemasının “soğuk ontoloji” diye adlandırabileceğimiz, “tek Allah’ın vechi”nden önemli ölçüde yoksun bir dil kullanmış olması ve Müslüman çoğunluğun bu dile sahip çıkması ile ilgilidir. Hâlbuki Kur’an’da yer aldığı şekliyle tevhid anlayışı, kimi mutasavvıflar ve filozofların daha iyi keşfettikleri üzere “sıcak ontoloji”ye, yani Allah’ın vechine nispetle kâinatı ve beşeriyeti varoluşsal formatlar içinde değerlendiren bir anlayışa işaret etmektedir.*”² Bu meyanda Leskofçalı Galib’in

*Hikmet-i Hak’tır zuhûr-ı her dü âlemden murâd
Reng-i gûn-â-gûn-i eşyâ muhtelif mebnâsı bir*

beytinde de ifade edildiği gibi ilâhî sıfat ve isimler bir sûret ile ortaya çıkıp varlık âleminde görünmekte, zuhur etmektedir. Aziz Mahmud Hüdâyî’nin

“Hüdâyî’ye müyesser kıl şühûdu”

mısra’ınca, ilâhî tecellilere tanık olup mânâ âlemini seyretmekten ibaret olan şuhûdî bir tevhit anlayışının tesisi ile hikmetin keşif ve idraki mümkün olabilir. Böylece Niyâzî-i Mısırî’nin

*Zihî kenz-i hafî ki andan gelür her var olur peydâ
Gehî zulmet zuhûr ider gehî envâr olur peydâ*

mısralarındaki mananın gönül dünyasına nüzulü ile eserden müessire yol olduğunun idraki, varoluşsal sıkıntı ve bunalımların teşhis ve tedavisine katkı sunabilir.

4. Ali Geylânî’nin Tevhid Mesnevisi

Farisi tevhid manzumesi bir mü’minin istidlali mantık ile Allahu Teala’nın bütün sıfat ve fiillerine tanıklığını dile getirmekte ve ona hitap etmektedir. Mesnevîde O’na yani müessire onun eserlerini tefekkür ve idrak yolu ile ulaşmaya çalışma söz konusudur.

Manzume şairin yeryüzü, dünya ve kâinatı yaratan Rabbe hamd ile başlar. Nasıl bir Allah idrak ettiğini nazma döker: gündüz rızkı dağıtan, gecenin yüzüne karanlığı örten; kaydın her çeşidinden ari, benzeyeni, ortağı, eşi, oğlu olmayan O’dur. Arştan denizdeki balığa her şey ilahi iradenin eseridir.

Manzumede derin bir müşahede ve mükâşefe cehdi olduğunu gösteren çok sayıda beyitten birinde Kaf ve Nun harfine sembolik olarak çok manalar yüklenmiş ve izahlar getirilmiştir.

*Her zerre ki ez-hured berûn est
Vâbeste be-sırr-ı kâf u nûn est*

(Akıldan mahrum olan her zerre, Kaf ve Nun harfinin sırrına bağlıdır.)

Nun için Hokka ve balık anlamları yüklenmiş; kâinatın yaratıldığı gün yaratılmış ve kıyamete kadar olacakları yazan nurdan bir kalem olduğu da söylenmiştir. Kur’an’daki *kun fe yekûn* cümlesindeki nun harflerinin kastedildiği de aktarılır.

Mukattaat harfleri kimi mutasavvıflarca varlık âlemindeki nuranî ve ilâhî hakikatlerin izdüşümü olarak kabul edilmiş ve risâletin hecâ harfleriyle başladığı düşünülmüştür. Harflere atfedilen mukaddesliğin derecesi İsm-i A’zam duaları ile düşünüldüğünde fazlalaşmaktadır. Dolayısıyla nun harfine de ‘nûnu’n-nûr’ olarak ifade edilmiştir (Gündüzöz, 2011, 50-53). Kaf harfinin mana olarak, kavî kadir, kâdir ve karîb gibi kaf ile başlayan Allah’ın isimlerini barındırdığı ve kullarına nimet vermeye ve onları cezalandırmaya; onlardan dilediğini i yüceltmeye ve dilediğini de alçaltmaya kadir olduğuna işaret etmiştir (Akşınar, 2003, 58).

Şair, idraki bir kuşa benzetmekte, onun Allahu Teala’nın beşer tasavvuruna sığmayan varlığı önünde uçmaktan aciz olduğunu edebî bir dille anlatmaktadır.

² Mustafa Öztürk, Deontolojik Ahlak ve Sıcak Ontoloji <http://www.karar.com/yazarlar/mustafa-ozturk/deontolojik-ahlak-ve-sicak-ontoloji-8486#> (Erişim Tarihi: 26.11.2018)

Der-perde-i zât-ı sâni'-i pâk

Hergiz ne-perîde murg-ı idrâk

(Temiz olan o yaratıcının zatında asla idrak kaybolmaz.)

İdrak kuşu uçamaz. Çünkü tanrının ne başı ne de sonu vardır. Ezelden beri dönen dünya içinde idrak kuşu kan dökmekte ve zatının keyfiyetini bilme ümidiyle kan yutmaktadır. Zatı keyfiyetten münezzehtir olduğu için bunu düşünmek yersizdir.

Ûrâ ne-bidâyet u nihâyet

Cüz ü ne-dehed be-kes hidâyet

Ez-rûz-ı ezel ki çerh-i gerdûn

Mî-gerded u rîzed ez-ciger-hûn

Ömrü be-hava-yi anki dâned

Keyfiyet-i zat u mî-ne-daned

Zateş çü münezzehtir est ez-keyf

Endîşe eger konem buved hayf

Manzumede Allah'ın selbî ve subutî sıfatlarının tecellileri edebi bir dille yorumlanmıştır. Ezeli ve ebedidir. Onun son bulmasına imkân yoktur.

Hayy est u kadîm bî-bidâyet

Mümkün ne-buved der u nihâyet

Akla dayalı bir tanrı idraki ile tasavvufun zuhura dayalı tevhid anlayışı mezcedilmiş, şuhud makamında seyreden bir mü'minin tevhid tasavvuru nazmedilmiştir. Alemin tamamı onun zatının tezahürüdür. O da her zerrenin sırrına vakıftır. Dünyada olan her iyilik ve kötülük onun lütfunun ya da kahrının açığa çıkmasıdır.

Alem-i heme geşte mazhar-ı zât

Hod vâkıf-ı sırr-ı cümle zerrât

Her nîk u bedi ki şân dehr est

İzhâr-ı kemâl lutf u kahr est

Mevcut olan her zerre onun meşhud varlığına şahit olmuştur.

Her zerre ki hest geşte mevcûd

Şâhid şode end ki üst meşhûd

Mesnevîde Celal-Cemal, Vahdet-Kesret gibi zıtlıkların şiirleştirilmesi manzumenin hakim temasının tasavvufî tevhid anlayışı olduğunu göstermektedir. Celal sahibi kemâlatın olduğu yere varmak zordur. Vahdet perdesi deniz gibidir. Âlem ise nehir gibidir. O muhit denizi eğer kaynarsa, âlemi küçük bir nehre satar.

Ancâ ki kemâl-i zü'l-celâl est

Reh bürden-i kes der ü mecâl est

Der perde-i vahdetî bahrest

'Âlem heme ber mesel çu nehrest

An bahr-i muhîd eger be-çüşed

'Âlem be-cûy-i hemî-furûşed

Tevhid'lerin ana kaynağının Kur'an ve Hadiler olmasından ötürü çokça ayet ve hadisler sık sık telmih ve iktibas yapılmıştır. "Kün" tanesinden bir tane ekerse, ondan her şey biter. Külli yevmi fi şe'n (her an oluş ve hareket halinde olan gün neşet ettiğinde, bir insan topluluğu kendinden geçmiştir. Aziz ve cebbar olan, varlık mülkünde kahhar olan benim der.

Yek dâne-i "kün" cû ü be-kâred

Eşyâ heme ser ezu ber-ared

*Ez neş 'et-i külli yevmi fî şân
Halkî şode end zi-hod perîşân*

*Guyed ki menem Aziz u Cebbar
Der mülk-i vücûd-ı hiş kakhâr*

Şair, mesnevinin hatimesinde kendi acziyeti ile mülk, halk ve eflakin sahibi olan Allah'ı idrak etmekten aciz olduğunu itiraf eder ve Allah'a karşı bir edepsizliği olmuş ise affedilip bağışlanmasını diler.

*Ey mâlik-i mülk u halk u eflâk
Zât-ı tû zi her çi kofte-em pâk*

*Der bi edebi çü kerde-em hıyş
'Afvî be-günâh-ı men tû der-pûş*

SONUÇ

Fars ve Osmanlı edebiyatında telif edilen hemen her eser aynı yazım geleneğini takip etmiş ve tertip düzeni olarak en başa Tevhid veya Münacaat manzumesi yerleştirilmiştir. Bu gelenekte Allahu Teala'nın azameti ve kudreti karşısında duyuş ve heyecanını dile getirmede şairin son derece kuvvetli bir felsefi ve dinî birikimi oldukları görülmektedir. Ontolojik ve kozmolojik delilleri islamın öngördüğü inanç sistemi içerisinde çelişkiye düşmeden uzun manzumelerde söze dönüştürmek sıradan ve basit bir iş değildir. Günümüzde modern hayatın insan ruhunu bunaltan hızı karşısında Allahu Teala'nın merhamet ve lütfundan başka yardım istenecek bir melce yoktur. Münacaat ve tevhid manzumeleri hem Allah'ın varlığına birliğine dair inancı yenileme ve hem acziyeti idrak etme yoluyla bir tür psikoterapi imkanı sunmaktadır.

İslam dünyasının en başta gelen müşteregi olan tevhide dair bu çalışmada Fars edebiyatının 16. yüzyıldaki tanınmamış şairlerinden Ali Geylânî'nin "Kitâb-ı Lü'lü'ül-Meknûn ve Leylî vü Mecnûn" adlı mesnevisindeki (1b-5b) tevhid kısmı edebî bakımdan hayet orijinal ve şiiriyeti yüksek ifadeler barındırmaktadır. Başlığında her ne kadar Fî Na't-ı Nebî" ifadesi geçmekte ise de Na't kısmı manzumenin ilk yüz iki beyitlik tevhid kısmından sonra gelmektedir.

Bu çalışmanın İslam dünyası ile asgari müştereklerimizin birbirleriyle örtüşüğünü göstermesi bakımından bir örnek teşkil ettiğini düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Ali (2003). Kur'an'da Hece Harfleri (Hurûf-i Mukattaa) ve Kuşeyri'nin Hece Harfleri Yorumu. *Tasavvuf İlmî, ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 11, s. 55-73.
- Çantay, Hasan Basri (1981). *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. Cilt: 1-3, İstanbul: Çantay Yayınları
- Düzgün, Şaban Ali (2005). Kur'an'ın Tevhid Felsefesi. *Kelâm Araştırmaları* Cilt: 3/1, s.3-21
- Farukî, İsmail Raci (1998). *Tevhid*. İstanbul: İnsan Yayınları
- Gökâl, Haluk (2006). İslam Felsefesinin ve Kelâmının Divan Şiirine Yansımaları: Tevhid. *Osmanlı Araştırmaları*, XXVII İstanbul, s. 47-81
- Gündüzöz, Soner (2011). Geleneksel Harf Sembolizminin Bir Yorumu Olarak Nûn Harfi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 30, s. 43-58
- İspir, Meheddin (2007). Fuzûlî'nin Türkçe Divanı'nda Edebî Tür Olarak Tevhid ve İşleniş. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.32, Erzurum, s. 99-114
- Kaplan, Mahmut (2010). *Tevhid Fuzuli*. İstanbul: Etkileşim Yayınları
- Karagöz, İsmail (2017). *Kürsüden Öğütler 52 Konuda Vaaz Örnekleri*. (Haz. Lütfi Şentürk, Ankara:Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Karataş, Ahmet (2008). Türk-İslâm Edebiyatında Ana Hatlarıyla Tevhid Anlayışı: Mende Olan Âşikâr Sensin. *Din ve Hayat*, İstanbul, S. 21, s. 126-219
- Saraç, Mehmet Ali Yekta (1996). Fuzulî'nin Kelâm'a Dâir "Matlau'l İtikad" İsimli Eseri ve Önemi. *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, 2, s. 111-118
- Tarlan, Ali Nihad (1936). *Divan Edebiyatında Tevhidler*. İstanbul: Bürhaneddin Matbaası
- Uzun, Şerife (2012). *16. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatında Tevhid*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi
- Ünal, Mehmet (2015). *Ali Geylânî'nin "Kitâb-ı Lü'lü'ül-Meknûn ve Leylî vü Mecnûn" Adlı eserinin Tahlili ve Tercümesi*. Basılmamış Doktora Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi

METİN

Fî Na't-ı Nebî

Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün

1

*Elhamdu li-rabbi fitrat-ı pâk
Hallâk-ı zemîn u çerh u eflâk*

Felekleri, yeri ve göğü yaratan temiz fitratlı (O) Rabbe hamdolsun.

*Rûzî deh-i mûr u murg u mâhî
Pûşende be-rûy-i şeb siyâhî*

Gündüz karıncaya, kuşa, (sudaki) balıklara rızık, geceye karanlığı örtü olarak veren

*Pâk ez heme kayd u bend u peyvend
Bî-şebih u şerik u zevc u ferzend*

Bütün bağlardan, ilişkilerden kaydlardan ari olan eşi benzeri, ortağı olmayan

*Ûrâst irâdet-i İlâhî
Ez arş-ı mecîd tâ be-mâhî*

Gökten denizin dibine kadar tüm ilahi irade (O) Allah'ındır.

5.

*Alem heme ger zi-hem be-pâşed
Dânem ki ber u sitem ne-bâşed*

Bütün dünya dağılırsa bile ona sitem edilmeyeceğini biliyorum.

*Dânâ-yi rumûz-ı perde-i gayb
Pâkist u münezzeh u zi-her ayb*

Gayb perdesinin sırlarını bilen (Allah) bütün ayıplardan beridir.

*Ârâm dîh-i be-site-i hâk
Ser-geşte kon-i sipilr u eflâk*

Toprağa (yere) rahatlık veren, felekleri döndüren (O) Allah'tır.

*Û hâlık-ı arz u vessemâvât
Hem her çi güzeşt u külli mâ'at*

Gelmişlerin, geçmişlerin yerin ve göğün yaratıcısı

[2a]

*Mevcûd-ı kadîm-i lâ-yezâlî
Dergâh u dereş bülend u âlî*

Ezeli ve ebedi olan makamı, kapısı yüce ve yüksek olan

10

*Zâteş ne zi-âteş u ne ez-bâd
Ne-zât zikes ne-kes ez u zâd*

Zatı ne ateş ne rüzgârdan, ne kimseyi doğurmuştur ne de kimse onu (Allah) doğurmuştur.

*Cüz u heme hiç her çe bâşed
Hergiz ne-buved ki û ne-bâşed*

Onun varlığı dışında ne olursa olsun o olmadan asla var olamaz.

*Bîrûn fekened be-kevn-i kâyin
Erzâk-ı halâyık ez-hazâyin*

Yeryüzünde (dünyada) yaratılanların rızıklarını hazinelerinden dışarı saçır.

*Mâ cümle fatır u üst fâtır
Dânâ-yi mevârid-i havâtır*

Onun yarattığı biziz, gönüllerdeki sırları bilen O'dur.

*Eşyâ heme u be-künhi bi-çün
Âverde zi-kâf u nûn³ bîrûn*

Ol dedi oluverdi. Kaf ve nundan her şeyi yaratan odur.

15

*Keveyn zi-kudreteş nevâlî
Hergiz neresed be-rûz vâlî*

Her iki dünyada onun kudretiyle oluşmuştur. Asla velayet sahibi kişi güne kavuşamaz.

*Dânende-i gayb u remz-i esrâr
Bînende-i zerre der şeb-i târ*

Karanlık gecedden zerreyi gören gaybı ve gizli sırları bilen

*Âverde bîrûn be-hikmet-i pâk
Eflâk zi-dûdu Âdem ez Hâk*

Kutsal hikmeti ile felekleri dumandan Adem'i topraktan yaratan odur.

*Âlem zi-adem çü âverîdeş
Eşya-yı der u bî-âferîdeş*

Adem'den alemi ve içindekileri yarattı.

*Ez-merdum u mûr u murg u mâhî
Ber vahdet-i u dehend güvâhî*

Halk, karınca, kuşlar, balıklar O'nun vahdetine şahitlik eder.

20

*Îşân heme gerçi şâh dânenend
Cüz nâm u nişân-ı û nedânenend*

Gerçi onların hepsi onu şah olarak bilir ancak onun isminden ve belirtilerinden başkasını bilemezler.

*Der-perde-i zât-ı sâni-i pâk
Hergiz ne-perîde murg-ı idrâk*

Temiz olan o yaratıcının zatında asla idrak kaybolmaz.

[2b]

*Ûrâ ne-bidâyet u nihâyet
Cüz û ne-dehed be-kes hidâyet*

Onun ne başı ne sonu vardır. Ne de ondan başkası emir sahibidir.

*Ez-rûz-ı ezel ki çerh-i gerdûn
Mî-gerded u rîzed ez-ciger-hûn*

Ezelden beri dönen dünya dolaşır ve içinden kan döker.

*'Ömrî be-hava-yi anki dâned
Keyfiyet-i Zat u mî-ne-daned*

Zatının keyfiyetini bilmek umuduyla ezelden beri dünya dolaşır ve kan yutar.

25

*Zateş çü münezzeh est ez-keyf
Endîşe eger konem buved hayf*

Zatı keyfiyetten münezzeh olduğu için bunu düşünmek yersizdir.

*Û mâlik-i mülk ü ins ü cânest
Der perde-i gayb-ı hod nihânest*

O meleklerin insanların sahibidir, Kendi gayb perdesinde gizlidir.

*Der mülk-i vücûd-ı ser-firâzî
Güsterde bisât-ı bî-niyâzî*

Böyle bir saltanatla ihtiyaçsız olan odur (Hiç bir şeye ihtiyaç duymaz).

³ Kur'an-ı Kerim, 2/117; 6/73; 16/40; 36/82.

*Hergiz ne-resed ziyâd derdi
Ber-dâmen-i kibriyâş gerdi*

Başkalarından ona bir dert erişemez. Yüce olan eteğine toz bile erişemez.

*Muhtâc ne û be-mülk ü mâlî
Vez kes ne-resed ber u melâlî*

Ne o mülke ve mala muhtaçtır, ne de kimseden ona bir kötülük erişir.

30

*Ez rahmet-i û hemîşe devrî
Hergiz ne-koned be-bende cevri*

Onun sürekli olan rahmetinden kuluna asla kötülük gelmez.

*Hayy est u kadîm bî-bidâyet
Mümkîn ne-buved der u nihâyet*

Ezeli ve ebedidir. Onun son bulmasına imkân yoktur.

*Âyât-ı ilâhiyeş 'ayân est
Hod-ra ne zeman u ne mekân est*

İlahlığının delilleri aşıkardır. Kendisi zaman ve mekândan münezzehtir.

*Âlem şode maôhar-ı sıfâteş
Kes reh ne-bered be-künh-i Zâteş*

Alem onun sıfatlarının belirtisidir. Zatinın mahiyetine kimse yol bulamaz.

*Zâteş çü beri buved zi-şâni
Kes çün be-dehed ez u nişâni*

Varlığı tavsif edilemezken kim nasıl ondan bir nişan (belirti) verebilir.

[3a]

35

*Zândem ki şod iyn du hâne peydâ
Vîn sırr-ı nuhuftu hem hüveydâ*

Bu iki evin oluştuğu andan itibaren bu sırrı hem gizli hem de aşıkâr oldu.

*Peyveste deran serây-ı lâ-hût
Kân perde zi-çevher est u yakût*

O lahut sarayında perdeler yakut ve cevherdendir.

*Guyend müsebbihân-ı eflâk
Sübhânek nahnü ma aref-nâk*

Feleklerin bütün tesbih edenleri "Sübhânek nahnü ma aref-nâk" zikrini söylerler.

*Rûhu'l-kuds ez-tehayyür-i hüş
Bîrûn ne-keşed ser ez ber-hîş*

Hayretinden dolayı kafasını Ruh'u'l-kuds kafasını kaldıramaz.

*An kâdir-i bî-niyâz-i biçün
Gerdide-i mâ beder koned hûn*

Benzeri olmayan kadir-i mutlak (Allah) için eğer bizim gözlerimiz kan akıtırsa,

40

*Sad perde be-rûy-i hüş pûşîd
Tâ cân-ı melik zi-gam be-cûşîd*

Yüz perdeyi kendi yüzüne çekince meleklerin canı endişeden kaynadı

*Endîşe eger be-hûd koned kes
Ayât-ı ilâhiyeş hemîn bes*

Eğer düşünmek istese ilahi ayetler yeterlidir.

Ger gâyet-i kahr u lutf-i ma'cûd
Her zerre ki hest u nîst mevcûd
Allah'ın lütüf ve kahrı tezahür ettiği zaman her zerre ya vardır ya yoktur.

Hestend eger habîs ü ger pâk
Der rûy-i zemîn u fevk-i eflâk
Eğer pis olsun ya da temiz olsun yeryüzünde ve göklerin üzerinde mevcut olsun.

Tâ taht-i serâ vü kâv u mâhî
Der zîr-i tasarruf-ı İlâhî
Toprağın altında ya da ayın üstünde olan her şey Allah'ın tasarrufundadır.

45 *Eşyâ zi-adem çü ser ber-arend*
Cüz dâne-i tâ'ateş nigârend
Âdem'den başkaldıran her şey onun taatinden başka hiçbir şeyle uğraşmaz.

Ez tâ'at-i u serer be-piçend
Ma'dum şevend u cümle hiçend
Ona itaat etmeye karşı çıkan yok olur ve hiç olur.

Ma cümle esîr-i hükm-i uyîm
Cüz râh-ı rızâ-i u ne-payîm
Biz hepimiz onun (Allah'ın) hükmünün esiriyiz. Onun rızasından başka bir yol aramayız.

[3b] *Çün kûy-ı visâl-i u be-cûyem*
Sırr-ı ezeli be-kes nekûyem
Onun kavuşma yolunu aradığımız için sırrı ezeli kimseye söylemeyiz.

Alem-i heme geşte mazhar-ı zât
Hod vâkıf-ı sırr-ı cümle zerrât
Alemin tamamı onun zatının tezahürüdür. O da her zerrenin sırrına vakıftır.

50 *Âdem şode sırr-ı fitrat-i u*
Âlem zi-kemâl-i kudret-i u
Onun sırrı ademi yarattı. Kudretinden âlem (dünya) yaratıldı

Şems u kamer u nucûm u eflâk
Peyrâhin-i hod ez û zenend çâk
Güneş, ay, yıldızlar ve felekler onun kudretiyle kendi elbiselerini yırtarlar

Der kevn u mekân zi-ferd u ma'dûd
Her zerre ki hest u h'ahedeş bûd
Kevn ü mekanda (dünyada, kainatta) her fert olarak var olan ya da olacak olan her zerre

Ber vahdet-i zât-ı u guvahend
Ser- keşte-i hükm-i yek ilâhend
Onun zatının birliğine şahittir, bir ilahın hükmüne tabidirler

Der âlem-i gayb u mülk-i zâhir
K'în her du şodend pür ez-mutâhir
Gayb ve zahir (görülen ve görülmeyen) âleminde her ikisi temiz olanlarla doldu.

55 *Der her çi tasarrufi koned hâl*
Zât est u sıfât u ism u ef'âl
Tasarrufu bulunan her şey zattır, sıfattır, ismi ve fiildir.

Her nîk u bedi ki şân dehr est

İzhâr-ı kemâl lutf u kahr est

Dünyada olan her iyilik ve kötülük onun lütfunun ya da kahrının açığa çıkmasıdır.

*Çizî çü be-hâhed âferiden
Vez perde berûneş âveriden*

Bir şey yaratmak isterse veya perdeden dışarı çıkarmak isterse

*Çün goft ki be-şev şevved te'ayyün
Ayed beder esr deriçe-i kün*

Ol dedi, oluverdi, (kün) pençeresinden çıkıverdi.

*Eşyâ ki mükellef u muâfend
Ser-keşte-i harf-i nûn u kafend⁴*

Eşya sorumlu ve muaftır. Onlar bile “Nun ve Kaf”tan oluşur

60 *Her zerre ki ez-hured berûn est
Vâbeste be-sırr-ı kâf u nûn est*

Akıldan beri olan her zerre, Kaf ve Nun harfinin sırrına bağlıdır.

[4a] *Her fevc ki mevc-i bahr-i jerf est
Ez bâd-ı şimâl iyn du harf est*

Derin denizin dalgası olan her çıkış bu iki harfin rüzgârındandır.

*Ez kûy-ı adem çu ma residim
Cüz rûy-ı bekâ-yi u ne-dîdîm*

Biz adem diyarından geldiğimizden beri onun bekasından başkasını görmedik.

*Her zerre ki hest geşte mevcûd
Şâhid şode end ki üst meşhûd*

Mevcut olan her zerre onun meşhud varlığına şahit olmuştur.

*Ey dil zi-nidâyi küntü kenzen
Hâlî berhî yakîn-i hod zen*

Ey gönül “küntü kenzen” nidasıyla yakîn olanın yüzüne bir nokta koy.

65 *Ki vura ne bidayet ist ma'lûm
Hayy est u kadîm u leys-i mu'dûn*

Onun ne başlangıcı vardır ne de sonu vardır. Hay'dır kadimdir.

*Urâst kemâl u kadr u kudret
Cüz û heme hâdisât-ı fitrat*

Bütün güç ve kemal sıfatı ondadır. Onun dışında bütün fitratı görünmeyendir.

*Hergiz ne-resed zi-ferd hâlî
Ber ayn u vücûd u zevâlî*

Asla fertten bir hal oluşmaz. Onun vücuduna da zeval erişmez.

*Evvvel çü ezust münşî-i kevn
Viyn gerdûş u devr-i çerh pür-levn*

Varlığın, dönen kainatın rengarenk çerhin evveli odur.

*Âhir heme hem ber u reved bâz
Lillâh bekâ nemûde âgâz*

⁴ Kur'an-ı Kerim, 2/117; 6/73; 16/40; 36/82.

Her gelen tekrar ona dönecektir. Bekanın başlangıcı odur.

70 *Pes ust vücûd-ı cümle dâyim*
Ber vahdet-i zât-ı hıyş kâyim

Her dayim bütün varlıklar ondandır. Vahdet sıfatıyla kaim olan odur.

Çün ust kadîm u hayy u kayyum
Urâ bekâst u gayr-ı ma'dûm

Kadim olan hay olan kayyum olan odur, âdem bulmayan beka onundur.

Settâr-ı fezâyih-i ibâd-est
Fermân deh-i hâk u âb u bad-est

Kullarının utanç verici fiiller üstünü kapatandır. Toprağa, suya ve rüzgâra ferman veren odur.

Bî-anki sahîfe-i be-hâned
Esrâr-ı nuhuftu cümle dâned

O ki tek sahife bile okumadan bütün gizli sırları bilir.

[4b] *Akl u hured u hayâl-i mahlûk*
Der perde-i zât-ı ust-ı mahrûk

Akil da bilgi de yaratılanların hayali de onun zatının perdesinden tutuşmuştur.

75 *Ey akl-ı zâif-i geşte magrûr*
Ez kûy-ı hured fetâde-i dûr

Ey mağrur olan zayıf akıl, bilgelik köyünden uzağa düşmüşsün.

Kûyi ki resm be-perde-i zât
Heyhât limâ tekûlü⁵ heyhât

Zatın perdesine erişmeyi dilerse heyhat niye yapmadığını söylüyorsun heyhat

Ancâ ki kemâl-i zü'l-celâl est
Reh bürden-i kes der ü mecâl est

Celal sahibi kemalatın olduğu yere varmak zordur.

Cây-i ki harîm-i hürmet ûst
Gerdem be-zened kesî ne nîkûst

Onun harimine saygı olan yerde kişinin devamlı dönmesi hoş değildir.

Der hazret-i û eger reved kes
Ger cân-ı ne-dehed selâmetî bes

Onun huzuruna varan kişinin can vermesi gerekir, vermezse onun için selamet yoktur.

80 *Cây-i ki melek nemî zened dem*
Ger pey ne-ber tu hem mehor gam

Meleğin bile dem vuramadığı yerde sen bir duruma bile vakıf olmazsan bundan endişelenme.

Zîrâki derân hazîre-i pâk
Gum şod heme 'akl u fikr u idrâk

Çünkü o temiz olan huzur makamında akıl, idrak, fikir kayb oldu.

Der perde-i vahdetî bahrest
Âlem heme ber mesel çu nehrest

Vahdet perdesi deniz gibidir. Âlem ise nehir gibidir

An bahr-i muhât eger be-çûşed

⁵ Kur'an-ı Kerim, 16/116

Âlem be-cûy-i hemî-furûşed

O muhit denizi eğer kaynarsa, âlemi küçük bir nehre satar.

Der kûyî visâl-i Zü'l-celâlî
Serha beşevved zi cüsse hâlî

O Celal, sahibine kavuşulan beldede, başlar bedenden arınır, ayrılır.

85

Û geşte münezzeh ez kem u bîş
Dâyim be-kemâl-i kudret-i huş

O, daima kendi kemal gücüyle az ve çoktan münezzehdir.

Der mülk ü serîr-i pâdişâhî
Ûrâst tasarruf-ı ilâhî

Padişahlık tahtında ilahi tasarruf onundur.

[5a]

Eşyâ be-vücûd-ı üst-ı kâyim
Likin heme geşte mest ü hayim

Eşya onun vücuduyla varlık bulmuş fakat hepsi kendinden geçmiş mest olmuş durumdadır.

Der 'âlem-i hayret-end u yekser
Ser-geşte vü zâr u dîdeha ter

Baştanbaşa hepsi, perişan, inler vaziyette ve gözyaşlarıyla hayret âleminindedir.

Yek dâne-i "kün⁶" cû û be-kâred
Eşyâ heme ser ezu ber-ared

"Kün" tanesinden bir tane ekirse, ondan her şey biter.

90

Likin heme kâinât u Zerrât
Bi-hod şode-end zi-pertev-i zat

Fakat bütün zerreler ve parçacıklar zatın ışıyla kendinden geçmiştir.

Der ma'rifet-i Celîl-i Ekber
Der vâdi-yi hayret-end yekser

Allahu Teâlayı idrak edenlerin tamamı hayret vadisindedir.

Ez neş'et-i külli yevmi fi şân⁷
Halkî şode end zi-hod perîşân

Külli yevmi fi şe'n (her an oluş ve hareket halinde olan gün neşet ettiğinde, bir insan topluluğu kendinden geçmiştir.

An mâlik-i mülk-i cümle şahan
Dânâ-yi zamîr-i dâd-hahan

Bütün şahların mülkünün maliki ve bütün bilgilerin gönlünden geçenleri bilen o,

Rûzî ki koned be-hod tecellî
An rûz şevved merâ tesellî

Tecelli ettiği gün ben teselli bulurum.

95

Ber hem zened in besât-ı mefrûş
Ber rûy-i hevâ bered çü menfûş

Bu dünyada kurulu olan düzeni dağıtır ve var olanları göğe kaldırır.

În harc-ı kebûd-ı zer-i nişân-râ
Vîn ebr-i sefîd-i dur-fişân-râ

Bu altın nişanı olan gök mavisini ve inciler saçan beyaz bulutu

⁶ Kur'an-ı Kerim, 2/117; 3/47-49; 19/35; 36/82; 40/68.

⁷ Kur'an-ı Kerim, 55/29.

*Ma'dûm koned be-kudret-i hîş
Terhi diğeri der-avered pîş*

Kendi kudretiyle yok eder ve başka bir tarzla yeniden var eder.

*Guyed ki menem Aziz u Cebbar
Der mülk-i vücûd-ı hîş kakhâr*

Aziz ve cebbar olan, varlık mülkünde kakhâr olan benim der.

*Pes ba'd-ı fenâ-yi külli fânî
Ûrâst bekâ-yi câvidânî*

Bütün fanilerin fena bulmasından sonra ebedi varlık onundur.

[5b] 100

*Hem ba'd-ı zevâl-i cümle mevcûd
Û mâned u bes ilâh u ma'bûd*

Bütün mevcutların yokluğundan sonra ilah ve mabud olarak kalacak odur.

*Ey mâlik-i mülk u halk u eflâk
Zât-ı tû ziher çi kofte-em pâk*

Ey feleklerin, yaratılanların ve melaikelerin maliki senin zatın benim bütün söylediklerimden aridir.

*Der bi edebi çü kerde-em huyş
'Afvî be-günâh-ı men tû der-pûş*

Eğer edepsizlikle kaynadıysam sen affet ve benim günahımı bağışla.